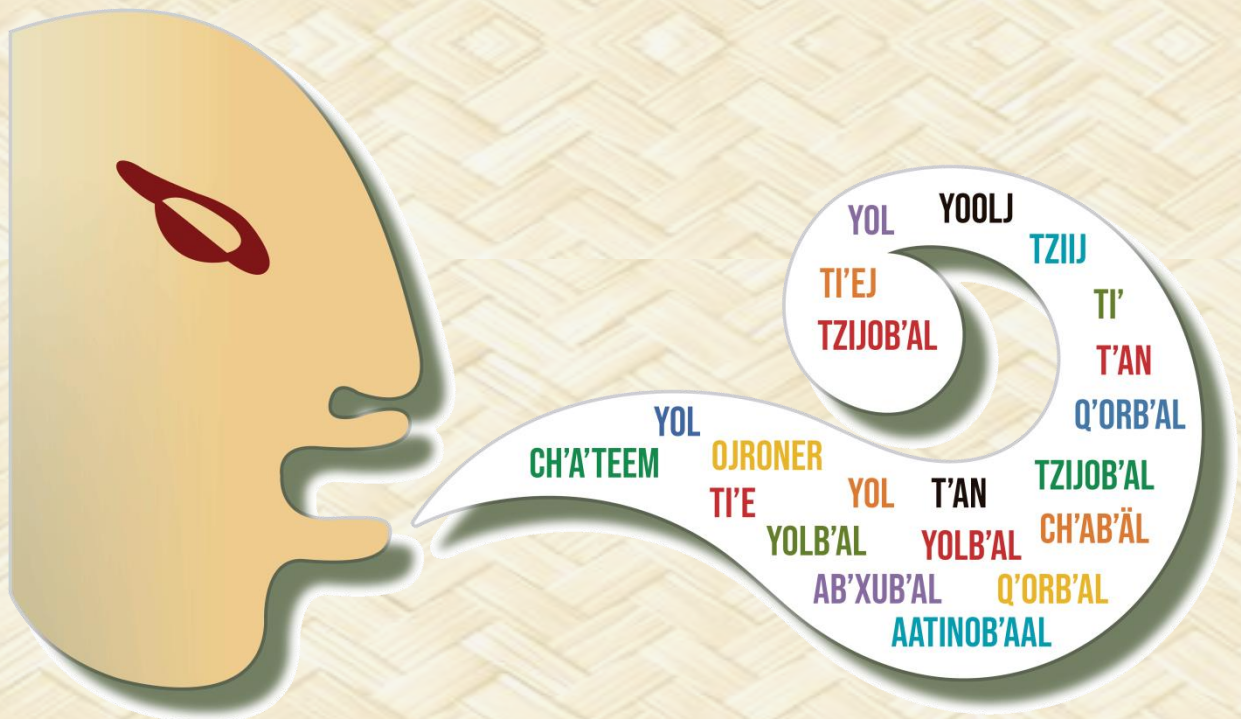

Ruchojq'ab'al Tzijob'al nb'ajn pan Iximuleew

Rukowilal Tzij :|| – | 0 : k'in ja
Rucholb'al Tzij

Q'aaxal Tzij/ Técnico Traductor e Intérprete

Juan Quiacaín Navichoc

Ruchojq'ab'al Tzijob'al nb'ajn pan Iximuleew

Rukowilal Tzij :|| – | 0 : k'in ja Rucholb'al Tzij

**Ley de idioma Nacionales
Decreto 19- 2003 y su Reglamento**

San Pedro La Laguna, Sololá, 2021.

Sede Central

Academia de las Lenguas Mayas de Guatemala

Juan Miguel Salvador González Toledo
Presidente ALMG

Blanca Elizabeth Sitavi Sotz
Asistente – Encargada DLC

Hector Rolando Xol Choc
Jefe del Departamento Lingüístico

Francisco Samuel Pérez Zacarías
Especialista en Traducción e Interpretación

Academia de Lenguas Mayas de Guatemala -ALMG-
3ra. Calle 00-11, zona 10,
Guatemala, Guatemala
Tel. PBX. 2503 7000

Correo Electrónico: almg@almg.org.gt jefe-linguistico@almg.org.gt

Comunidad Lingüística Tz'utujil

Juan Reanda Sapalú
Presidente de Comunidad Mayahablante

Gaspar Ixcaya Ratzam
Coordinador de Programa

Traductor:
Juan Quiacain Navichoc
Técnico Traductor e Intérprete

Comunidad Lingüística Tz'utujil
Dirección: San Pedro La Laguna, Sololá, Cantón Tzanjay
1ra. Av. 1-018 Zona 1
Facebook: Tz'utujil Tinaamitaal
Correo electrónico: tzutujil@almg.org.gt

Derechos Reservados

Todos los derechos reservados de la presente edición, es propiedad de la Academia de Lenguas Mayas de Guatemala-ALMG- La reproducción total o parcial de esta publicación es permitible, con la autorización de la ALMG.

Rucholajil Saamaaj/ Indice

ROKIB'AL TZIJ	I
MOOKAAJ AJRUKOWIL SAMAJEL AMAQ' RUKOWILAL TZIJ 𐄂𐄂𐄂- 𐄂 :	1
RUCHOJQ'AB'AL TZIJOB'AL NB'AJN PAN IXUMULEEW 19-2003	2
NAJB'EEY TUNUUJ I	2
RUXE'AAL	2
RUUKAAB' TUNUUJ II	2
NIMARUTZIJOXIIK	2
ROOX TUNUUJ III	3
RUKOOJIIK K'IN SAMAJINEEM RIXIIN TAQ TZIJOB'AL	3
RUUKAAJ TUNUUJ IV	6
RUCHOLAJIIL RUKOOJIIK JA PUWAQIIL	6
ROO' TUNUUJ V	6
K'ISB'AL TAQ RUB'EEYAAL K'IN Q'A'XEEM	6
RUCHOLB'AL TZIJ RIXIIN JA RUCHOJQ'AB'AL TZIJOB'AL NB'AJN PAN IXIMULEEW	8
RUKOWILAL CHAMPOMAAL AJILAB'AL 𐄂𐄂𐄂 𐄂 - 𐄂 ·𐄂	8
NAJB'EEY TUNUUJ I	8
NIMARUTZIJOXIIK	8
RUUKAAB' TUNUUJ II	15
RUKOOJIIK TZIJOB'AL NB'AJN CHI PAAM TINAAMIT IXIMULEEW	15
ANEXO	20
TZIJOB'AL NB'AJN CHI PAAM TINAAMIT IXIMULEEW	20
NEOLOGISMOS	21
REVISORES Y VALIDADORES 2021 - LEY DE IDIOMAS NACIONALES- DECRETO 19-2003 Y SU REGLAMENTO - VERSIÓN IDIOMA MAYA TZ'UTUJIL	24
BIBLIOGRAFIA	26

ROKIB'AL TZIJ

Jaa wa' jun ti wuuj ri' qas rajawaxiik chi konojeel ja siwaan tinaamit nesamaj chi rij ja rub'eeyaal tzijob'al tz'utujil k'in pa taq moolooj rii'il nb'aani ee k'ooli ma ti qaaj pa keewii' naq nb'ij jun Ch'utatzii' pa qatzijob'al, ja k'a kaamiik chik qas nq'ajlajini k'in nok saq ja rub'eeyaal na'oojiil rixin **Ruchojq'ab'al Tzijob'al nb'ajn pan Iximuleew Rukowilal Tzii' 19-2003 k'in ja Rucholb'al Tzii'.**

Ja chi paam awa' wuuj ri' nilitaji rucholajii' ja nb'ajn chi re mayab' tzijob'al pa taq mookaaj xar wa ri' rajawaxiik nb'ajni k'in chol chi keewach konojeel ja siwaan tinaamit, nk'atzini nimaxi kumaal jar ee K'amol tab B'eey rixin Tinaamit k'in winaqii' ja nkeeya' k'utuuneem chi keewach jar ee ala'ii' k'in ixtanii'.

Jar k'asleemaal ronojeel mayab' tzijob'al k'o chi paam jaa wa' wuuj ri' k'in nya' ruuq'ii', nb'ajni k'utuuneem, nya' rub'eeyaal kumaal jar ee mookaaj rixin K'ulb'il Yol Twitz Paxil kee ri' nb'ij chi qe.

Ronojeel taq wuuj kaamiik maxko' rajawaxiik nq'axax pa qatzijob'al Tz'utujil chi utz k'a ajninaq nqaj pa qaawii' ja nb'ix chi ruuwach ja loq'olaj taq wuuj, xar wa ri' qas rajawaxiik nasik'ii' chi utz k'in naaya' anaa'ooj chi rij kani' nb'ij jaa wa' wuuj ri', ja toq k'a pan atzijob'al nb'ajn wi' ja tzii' qas ajninaq nk'eje'i pan aawii' naq najob'exi nb'iixi kumaal ja winaqii', nqatz'et kaamiik chi ja rub'eeyaal ja k'asleemaal q'anij k'o chi paam ja ruuk'u'x qatzijob'al.

Ja Mookaaj rixin Tz'utujil Tinaamitaal nb'ij opoon chi aawee' wach'aalaal utz chik nako' jaa wa' **Ruchojq'ab'al Tzijob'al nb'ajn pan Iximuleew Rukowilal Tzii' :||| - | 0 : k'in ja Rucholb'al Tzii'** pa taq moolooj nb'ajn kumaal ja K'amol B'eey rixin tinaamit, qas k'a kixki'kooti rumaal ajninaq chik ja naa'ooj nk'eje' chi qaawach kaamiik rumaal ja jun saamaaj xb'antaj chik qas k'ooli rub'eeyaal ronojeel naa'ooj xar wa ri' qas rajawaxiik pan ejqaal nasik'ii' chi nk'eje' chi aawach naq nuusool rij ruuwach.

Maxko' rajawaxiik nqaaya' ruuq'ii' ja qatzijob'al Tz'utujil rumaal k'ooli rukowilal tzii' nojto'owi xa k'a b'ar ta oj k'o opoon wi' nojkowini nqab'ii' chi ti nimaxi, jaa wa' wuuj ri' nuuchol chi qaawach jaru' ja tzijob'al nb'ajn chi paam tinaamit Iximuleew k'in b'ar ee k'o wi' chi jun junaal tinaamit.

MOOKAAJ AJRUKOWIL SAMAJEL AMAQ' RUKOWILAL TZIJ 𐄂𐄂𐄂- | 𐄂 :

RUXE'AL KOMON TZIJ

Ja k'a tzijob'al jaa ri' k'o wi' ruk'asleemaal jun tinaamit ja k'ooli rub'ajnikiil, jaa ri' ja neq'iiloox wi' ja winaqii', nachajij k'in naaya' rub'iixiik chi re rub'ajnikiil, ruchoq'aq'iil k'in rub'eeyaal k'asleemaal, chi paam ja jalajoxinaq b'ajnikiil chi paam Amaq' k'in ronojeel ruuwach uleew ja neb'ek'utuwi' ja Mayab' tinaamit, Garifuna k'in Xinka.

RUXE'AL KOMON TZIJ

Chi ja Cholk'asleemaal rixin Iximuleew ojtaqin wachiil ja rukowilal chii'iij mayab' tinaamit k'in rub'ajnikiil rachib'iil rii' ruk'iin ja naquun nuub'an, rutzijob'alil k'in rub'ajnikiil, jaa ri' rijqale'm jar Amaq' nuuya' rub'eeyaal rukowilal chii'iij.

RUXE'AL KOMON TZIJ

Rumaal k'a ja chomirsaaneem xb'ani chi re jun K'amoj rii'iil rumaal 169 rixin Mookaaj Ula' Tinaamit rixin Saaamaaj rumaal ja Saqamaq' rixin Iximuleew k'in julee' chik Ula' k'amoj rii'iil, keeri' kani' K'amoj rii'iil chi re Xuk'uk'eem Ki'koteemaal k'in Rukowilal Tziji, jar Iximuleew yuqub'an ruuk'u'x chi nuk'am opoon ja rub'eeyaal taq naa'ooj chi nuuchap chi kowalaj tzij ja Mayab' taq Tzijob'al, Garifuna k'in Xinka, nuuya' rub'iixiik ja samajiineem, nimaaneem k'in rukoojiik, nuuya' k'a ja ruxe'al komon tzij chi xa juun nb'aani k'in nimaxi ja K'iyatinaamitaal, K'iyab'ajnikiil k'in K'iyatzijob'al rixin Saqamaq' rixin tinaamit Iximuleew.

RUXE'AL KOMON TZIJ

Chi ja Rukowilal Ajilab'al Tziji 65-90, Ruchojq'ab'al K'ulb'il Yol Twitz Paxil, nb'ij chi re rutzijoxiik, ja rojtaqixiik k'in rub'iixiik ja ronojeel taq mayab' tzijob'al k'in nb'ij ja sakiineem, nuk'uuneem k'in rub'ajniik ja nimaq taq saamaaj nb'aan nb'ajn chi riij awa' ri', xa k'a rumaal ari' ja Saqamaq' k'in jar ee rumokajiil rajawaxiik neto'ooni k'in xa juun nb'ajn chi re ja chojq'aq'iil.

Rumaal ari'

Chi rukoojiik k'a jar ijqale'm k'ooli pa Ch'utatzii 171, tz'ijb' a) rixiin ja Cholk'asleemaal Iximuleew k'in ja rukowilal naa'ooj k'ooli chi paam Ch'utatzii 66 rixiin ja Cholk'asleemaal.

NUUYA' RUKOWILAL

Jaa wa' tziyooneem ri':

RUCHOJQ'AB'AL TZIJOB'AL NB'AJN PAN IXUMULEEW 19-2003

NAJB'EEY TUNUUJ I

RUXE'AAL

Ch'utatzii ˆ. Tzijob'al rixin Iximuleew. Ja tzijob'al rixin Iximuleew jaa ri' ja kaxlan tzii. Ja Saqamaq' rojtaqin wachiil, nuuya' rub'iixiik k'in nuniimaaj ja Mayab' taq Tzijob'al, Garifuna k'in Xinka.

Ch'utatzii ˆ. Bajnikiil. Ja Mayab' taq Tzijob'al, Garifuna k'in Xinka jaa ri' rub'eyoomaal ja tinaamit, Amaq' rojtaqin wachiil, nimaaneem, nuuya' rub'iixiik, nsamajixi k'in rukoojiik ruko'jiik pa taq k'ojlib'al ja rixin tinaamit k'in ja k'o rajawaal nya' naa'ooj chi jar Iximuleew b'eyoom chi rii ja rub'ajnikiil xar wa ri' nya' ruchojq'ab'al chi paam ja nimalaj tinaamit.

Ch'utatzii ˆ. Ruuk'u'x Rub'eeyaal. Jar ojtaqin wachiil, nimaaneem, nuuya' rub'iixiik, nsamajixi k'in ja rukoojiik ruko'jiik ronojelaal tzijob'al chi paam tinaamit, Amaq' maxko' rajawaxiik chi paam ja k'asleemaal k'in samajeem nb'aan chi re, pa taq ronojeel saamaaj rixiin Amaq' qas k'a nkoji.

RUUKAAB' TUNUUJ II

NIMARUTZIJOXIIK

Ch'utatzii ˆ. Samajiil Na'ojil. Jaa wa' Rub'eeyaal Tzii ri' kani' chi re samajiil na'ojil nuuk'am eel k'a jar ojtaqiineem, nimaaneem, rub'iixiik, rub'aaniik rub'ajniik k'in rukoojiik

ja Mayab' Tzjob'al, Garifuna k'in Xinka, jaa k'a ri' k'o chi paam Cholk'asleemaal Amaq' k'in ja nimaaneem chi re Rukowilal Ruuchii' Winaq.

Ch'utatziij |. Ruq'alasaxiik. Kani' chi re ja Rub'eeyaal Tzii ri' nuuya' ruxiimaal, nq'alasax k'a kani':

- a) Tzjob'al: jaa ri' rutzjob'al jun mookaaj tinaamit, maxko' nq'alajini ja ruk'axoon rii' ja kitzjob'al ruk'iin julee' chik.
- b) Tzjob'al Tinaamitaal: jun mook winaqii' kuk'aan, kojtaqiin k'in nkeekoj ja kitzjob'al, pa jun k'ojlib'al, pa jun mookaaj owi chi re rub'iixiik ja kib'ajnikiil.
- c) Ruleewaal: ja rejtali k'ulb'a't nq'alajin k'a kinaa'ooj, kib'ajnikiil k'in kitzjob'al chi re ja cholon k'asleemaal.

Ch'utatziij |. Solooj Naa'ooj k'in rukoojiik. Ja solooj naa'ooj k'in rukoojiik ruko'jiik jaa wa' Rub'eeyaal Tzii qas k'a pa ki'koteemaal nb'aan nb'ajn ruk'iin:

- a) Cholk'asleemaal Amaq'.
- b) Ja K'amon Naa'ooj owi nuk'un tzii b'anoon rumaal jar Iximuleew.
- c) Julee' chik Rub'eeyaal Tzii ja nuk'am opoon ja q'atoj tzii rixin Iximuleew.

Ch'utatziij |. Ijqale'm chi re Rusamajixiik. Rijqale'm Rukowil Samajeel Amaq' k'in ruuq'a' raqan, nuk'am rii' kuk'iin ja mookajil naa'ooj k'in mookaaj k'ooli pa taq tinaamit, rukoojiik ja saqana'ooj saqanaa'ooj b'ar k'o wi' rub'eeyaal, ojtaqiineem, rub'ajniik k'in rukoojiik ja mayab' tzjob'al, Garifuna k'in Xinka, ja k'o chi paam Rub'eeyaal Tzii ri'.

Ja julee' naa'ooj k'in rusamajixiik rajawaxiik nk'eje'i pa taq tinaamit, kani' rub'eeyaal saamaaj, rixiin ja Rub'eeyaal Tzii K'o pa Ruuq'a' Tinaamit, nketz'at na k'a, ja naq rajawaxiik, ja k'ooli chi paam ja Rub'eeyaal Tzii.

ROOX TUNUUJ III

RUKOOJIIK K'IN SAMAJIINEEM RIXIIN TAQ TZIJOB'AL

Ch'utatziij |. Rukoojiik. Chi paam tinaamit rixin Iximuleew ja ronojeel Mayab' Tzjob'al, Garifuna k'in Xinka utz k'a nkoji pa taq tinaamit b'ar ntziiox wi', xa b'ar ta chi ri', ma k'o

ta ruq'ejtaliil chi paam mokajiil Amaq', pa taq moolooj rixin ojtaqiineem, pa taq tinaamit owi xa b'ar ta chi ri'.

Ch'utatziiij :|. Q'aaxan Tziiij k'in rub'iixiik. Ja Rub'eeyaal Tziiij, naa'ooj, rub'iixiik q'ajlisaneem owi xa natak'a', rub'iixiik nq'axax na k'a pa tzijob'al k'in nya' rub'iixiik chi paam ja mayab' taq Tzijob'al, Garifuna k'in Xinka, b'ar ntzijox wi' ja tzijob'al, rumaal K'ulb'il Yol Twitz Paxil.

Ch'utatziiij ||. Kajlaxiik winaqii'. Konojelaal ja ruuq'a' raqan rixin Saqamaq' nkeek'am eel k'a jun rejtalilil rub'eeyaal naa'ooj, nkichomirisaa kajlaxii ja winaqii', netzijon chi paam jun tzijob'al, chi utz tz'aqat nb'aan chi re ja kisaamaaj kuk'iin ja wianqii.

Ch'utatziiij ·||. Rutz'ijb'axiik jalajoj taq wuu. Ja rub'eeyaal tz'ijb'aaneem, q'anij rixiin jun junal mayab' tzijob'al, Xinka k'in Garifuna, kani' chi re b'ii'aaj k'in k'ojlib'al, neb'ek'ul opoon k'a chi paam kib'ajnikiil pa taq moolooj Saqamaq' owi moolooj ja k'o rajaawaal owi k'ooli pa taq ruuk'u'x tinaamit. Ja K'ulb'il Yol Twitz Paxil nuuya' k'a rub'iixiik ee jani' winaqii' ja netzijon chi paam jun tzijob'al.

Ch'utatziiij :||. Ruya'iik keeq'iiij. Maxko' nk'atzini nyaa' ruuq'iiij ja mayab' tzijob'al, Garifuna k'in Xinka qas k'a nyaa' jun nimaaneem chi ke', nimarisaxi k'in nya' ruuq'iiij; ma ti b'aan ko'l chi re, ma tiyoji k'in ma ti yuuq'ii'. Ronojelaal ja yuquuneem k'in tz'ujuuneem nb'aan chi re ja mayab' taq tzijob'al k'in naqooneem ja k'a nb'anowi nq'eet k'a tziij chi riij.

Ch'utatziiij :||. Tijooneem. Ja Rub'eeyaal Tijooneem Saqamaq', kani' chi re k'o pa ruuq'a' Saqamaq' k'in k'o rajaawaal, nkeeya' k'a chi paam ronojeel rub'eeyaal k'utuuneem, rusamajixiik k'in rupalib'aliil ja nimaaneem, rub'iixiik, rusamajixiik k'in rukoojiik ja Mayab' Tzijob'al, Garifuna k'in Xinka, ntz'aati ntz'ajti ja pa taq tinaamit naq chi tzijob'al nb'aani ja k'aari' nk'uti.

Ch'utatziiij :||. Ja Rub'eeyaal Saamaaj. Ja Saqamaq' neruchajiiij k'a konojeel jar ee Ajsamajeelaa' ee rixiin k'in nkeeb'an ta k'a ja tzijob'al q'anij rixiin ja tinaamit b'ar nesamaj wi', keeri' chaqajaa' ja moolooj ja k'o rajaawaal.

Ch'utatziiꞤ. Chi re jar iliineem nb'aani. Nya'i rub'eeyaal na'ojiil chi ke' nesamaji chi paam Aq'omab'al Jaay, K'ulak'ut, Q'etol taq TziiꞤ, Ajchajineelaa' Amaq', keeri' chaqajaa' ja k'o rajaawaal, konojelaal winaqii' nq'alajisax na k'a chi keewach k'in neek'ul opoon chi paam ja kitzijob'al nkeeb'an, ma ruk'iin ta k'aa ri' xtitok to chik julee' mookaaj, kani' k'o chi paam jaa wa' na'ojiil ri' k'in nb'antaj k'a.

Ch'utatziiꞤ.Ꞥ. Utz laj taq rub'eeyaal saamaaj. Ja nkiyariiꞤ nee'ok chi paam saamaaj, chi paam jar iliineem tinaamit, ja netzijiꞤ chi paam kaxlan tzijob'al rajawaxiik netzijiꞤ, nesik'ini, k'in netz'ijb'ani chi re jun mayab' tzijob'al b'ar neb'esamaj wi'. Xa k'a rumaal ari', ntz'aati ja ruk'uwaxiik saamaaj, nya' rub'iixiik chi paam rajawaxiik chi re ja peyooneem saamaaj nb'ajni pa taq uleew tinaamit chi re jar Ajsamajeel ja npeyoxi. Kani' chi ke' jar ee Ajsamajeel Amaq', nkitiꞤoj na ka' kii' chi riiꝼ chi utz laj k'uluuneem nkeeb'an opoon qasta k'a nq'alajini ja mayab' tzijob'al k'in b'ajnikiil, nk'amk'a rii'iil chi riiꝼ ruk'iin K'ulb'il Yol Twitz Paxil.

Ch'utatziiꝼ.ꝼ. Ya'ooꝼ rub'iixiik. Ja q'axb'al taq qulaaj k'in ee ya'ol taq achib'al nkeeya' na k'a rub'iixiik pa taq kisaamaaj, ronojeel mayab' tzijob'al k'in b'ajnikiil, Garifuna k'in Xinka kee ri' chaqajaa' ja k'ooli rajaawaal q'axb'al taq qulaaj k'in achib'al.

Ch'utatziiꝼ.ꝼ.ꝼ. Rukooꝼiik rukoꝼ'jiik pa taq moolooꝼ. Ja Saqamaq', ruk'iin ruuq'a' raqan, nkeekoꝼ na k'a pa kisaamaaj ja mayab' tzijob'al, Garifuna k'in Xinka ja toq nb'aan nb'ajn moolooꝼ rajawaxiik nkoꝼi, pa taq nimaq'iiꝼ, pa taq xulanib'alil; keeri' chaqajaa' nkek'ut kii' ja jalajoxinaq moolooꝼ nkeeya' rub'ixiꝼ jun q'alisaaneem chi ruuwach ja tinaamit, xajun nb'aani nb'ajni chi re ja k'utuuneem b'ajnikiil pa taq tinaamit Ajtzijob'ali'.

Ch'utatziiꝼ.ꝼ.ꝼ.ꝼ. Ruya'iik ruchoq'aq'iil. Ja Saqamaq' nuuya' na k'a rub'eeyaal na'ojil chi re tz'atoꝼ taq saamaaj, bajnikiil k'in nimaq taq naa'ooꝼ, q'anij rixin tinaamit, nya' k'a ruchoq'aq'iil ronojeel tzijob'al. Ja samajiineem nb'a chi re, nya' rub'iixiik k'in nkoꝼi ja tzijob'al pa taq tinaamit, ja Saqamaq', pa ruub'ii' ruuq'a' raqan Chituy Ajtiꝼiꝼ, Chituy B'anob'al, nkeeya' k'a rub'eeyaal cholon k'asleemaal, ojeer taq tz'ijb', cholon na'ojil, b'ajnikiil q'anij rixiin ja Mayab' taq tinaamit, Garifuna k'in Xinka utz k'a chi nq'alajini ja rub'iixiik k'in jun nimalaj b'eyoomaal chi ke'jar alaa'ii' k'in ixtanii'.

Ch'utatzij • ①. Rutz'ijb'axiik keeb'ii' tinaamit k'in juyu' taq'aaj. Jar ee Aj tinaamitaal netzijen pa tzijob'al, nkeek'am kii' kuk'iin K'amol taq B'eey ee rixin tinaamit, nkisamajij k'a keeb'ii' ja tinaamit, ruuk'u'x tinaamit, molajaay, ruuq'a' tinaamit, rixikin tinaamit, parajaal tinaamit, saqaset, q'e'lab'eey, nimamolajaay, loq'axoraal, nimaq taq uleew pa taq mayab' tzijob'al, Garifuna k'in Xinka. Chi re k'a, ma ti q'axi chi re waqii' iik', nmajtaj nmaataj eel k'a rukojij jaa wa' Rub'eeyaal Tzij ri', Ja Chituy Ajq'etetzij ruk'iin mookaaj ja nkisakij rij ruuwach tinaamit netzijen pa taq tzijob'al, nesik'ix k'a rumaal jaa wa' na'ojiil ri', nkeeya' na k'a rub'eeyaal k'in nketaq eel rusamajixiik k'in ja rajawaxiikchi nb'aani ja k'axooj, rijqale'm jun k'uwaxiik saamaaj chi re ja ruleewaal ja tinaamit k'in saqataq naa'ooj k'in ja ruk'uwaxiik chi jun tinaamit.

RUUKAAJ TUNUUJ IV

RUCHOLAJIIL RUKOOJIIK JA PUWAQIIL

Ch'utatzij • •. Puwaqiil. Ja saqamaq' Saqamaq' ronojeel juunaa' nuuch'aar puwaqiil ja nook to k'in nel eel chi paam tinaamit, nuuya' chi re samajiineem rixin rub'iixiik k'in rukoojiik ruko'jiik ja mayab' taq tzijob'al, Garifuna k'in Xinka, chi ke' ruuq'a' raqan moolooj ja neb'anowi k'in K'ulb'il Yol Twitz Paxil.

ROO' TUNUUJ V

K'ISB'AL TAQ RUB'EEYAAL K'IN Q'A'XEEM

Ch'utatzij • ∴. Ajilaaneem ee rixin Ajtzijob'alii'. Chi re rusamajixiik k'in ruk'aaxiik ruleewaal ja tinaamit ee Ajtzijob'alii' k'in rukoojiik jaa wa' Rub'eeyaal Tzij ri', ja Mookaaj Amaq' rixin Ajilaaneem nuuya' chi paam ja rusaamaaj nuub'an chi re walaaneem rixin Ajtzijob'alii'.

Ch'utatzij • ∴. Tzijob'al ja ntajini ntzaqi. Chi ke' tzijob'al ja ntajini ntzaaqi', ja Saqamaq' rixin Iximuleew, kani' chi ke' mookaaj nkeeb'an tzijob'al k'in k'ooli kinaa'ooj chi rij, nkeetz'at k'a naq rajawaxiik chi nmeloj to chik jutij chi rukoojiik k'in rutzijoxiik.

Ch'utatziij • ÿ. Ojtaqin wachiil. Jar ojtaqin wachiil owi k'amoj rii'il rixin mayab' taq tzijob'al, nb'aan k'a pa rub'eeyaal rixiin ja rukowilal tzii ri', nya' na k'a jun rejtaliil wuuj rumaal ja K'ulb'il Yol Twitz Paxil k'in nya' jun wuuj rumaal Ajpoopaa' Amaq'.

Ch'utatziij • |. Ojtaqiineem rixin Tzijob'al. Ja Saqamaq' rixin Iximuleew kuk'iin rumookaaj, nesaamaaj ruk'iin ja K'ulb'il Yol Twitz Paxil, nkeeya' na k'a nimaq taq ojtaqiineem rixin tzijob'al chi ke' winaqii' ja kimajon saamaaj pa taq k'ojlib'al pa taq tinaamit b'ar ntzijoxwi' ja tzijob'al.

Ch'utatziij • ·|. Rub'eeyaal rukoojiik. Ja K'amol B'eey Amaq', chi paam kajk'al lajuuj (90) q'iij, nuuya' na k'a jun rub'eeyaal rejtaliil wuuj.

Ch'utatziij • :|. Chupuuneem. Nchuupi riij ruuwach ronojeel rub'eeyaal naa'ooj ja xtik'ulb'ani ja jun rukowilal tzii ri'.

Ch'utatziij • ÿ|. Ruq'iijool. Jaa wa' Rukowilal Tzii ri' nook k'a jaa ri' q'iij ja toq xtilasax rutzijoxiik chi paam Rejtaliil Wuuj Champomaal.

TITAQ EEL K'A PA KEEQ'A' MOOLAAJ SAMAJEL AMAQ' JAA WA' RUKOWILAL WUJ RI', CHI NYA' RUTZIJOXIIK K'IN RUB'IIXIIK.

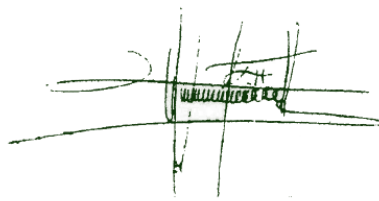
XYA' CHI PAAM ROOCHOOCH CHAMPOMAAL, PAXIL KAYALA' RIXIN IXIMULEEW, CHI PAAM WUQUU' Q'IJ RIXIN ROO' IIK' CHI PAAM JUUNAA' JO'Q'O' OXI'.

José Efraín Ríos Montt
Presidente
Congreso de la República de Guatemala

Haroldo Eric Quej Chen
Secretario

Enrique Pinto Martínez
Secretario

RUCHOLB'AL TZIJ RIXIIN JA RUCHOJQ'AB'AL TZIJOB'AL NB'AJN PAN IXIMULEEW

RUKOWILAL CHAMPOMAAL AJILAB'AL ||| 0 - | 0 ·||

NAJB'EEY TUNUUJ I

NIMARUTZIJOXIIK

Ch'utatziiġ ˆ. Samajiil Na'ojil. Jaa wa' rub'eeyaal naa'ooj ri' k'ooli ja rucholajiil chi nb'ajni kani' nb'ij chi paam Ruchojq'ab'al Tzijob'al 19-2003 rixiin jar Amaq'il Iximuleew, Rub'eeyaal Tzijob'al nb'ajni pan Iximuleew.

Ch'utatziiġ ˆ. Rukoojiik. Ja rub'eeyaal naa'ooj chi re rojtaqixiik, nimaaneem, rutzijoxiik, samajiineem k'in rukoojiik ja Kaxlan tzijob'al, Mayab' tzijob'al, Garífuna tzijob'al k'in Xinka tzijob'al chi paam ronojeel taq mookaaj Amaq', nkeekoj na k'a k'in neniman na k'a chi re rukoojiik ja Rub'eeyaal taq Rukowilal taq Tzijob'al nb'aani.

Ch'utatziiġ ˆ. Tzijob'al rixin Iximuleew. Ja tzijob'al rixin Iximuleew jaa wi' ri':

- a. Kaxlan Tzijob'al.
- b. Mayab' Tzijob'al: Achi, Akateko, Awakateko, Chalchiteko, Ch'orti', Chuj, Itza', Ixil, Jakalteka, Kaqchikel, K'iche', Mam, Mopan, Poqomam, Poqomchi', Q'anjob'al, Q'eqchi', Sakapulteko, Sipakapense, Tektiteko, Tz'utujil y Uspanteko;
- c. Garífuna.
- d. Xinka.

Ch'utatziiġ ˆ. Ruleewaal ja Tzijob'al chi paam Iximuleew. Ja ruleewaal ja Tzijob'al nb'ajn chi paam Iximuleew, k'iy nb'aan wi' pa taq Nimatinaamit k'in pa taq Tinaamit xar wa ri' jachoon b'ar nb'aan wi' chi paam jar Iximuleew, ntz'at opoon k'a chi re rusamajixiik chi paam ronojelaal tinaamit. Ja taq tinaamit nnatax k'a ka'i' xi muul, xa rumaal k'aa ri' ja pa taq tinaamit nb'aan ka'i' oxi' tzijob'al, nb'iixi chi jaa ri' ruleewaal ja tinaamit, nya' k'a jun rucholajiil ri'.

1- Komoon Ch'a' teem **Achi**.

Nimatinaamit rixin Chi Qajinaq Tz'alama', pa taq tinaamit rixin: Salamá, San Miguel Chicaj, Rabinal, Cubulco, Granados, Santa Cruz del Chol, San Jerónimo k'in Purulhá.

Nimatinaamit rixin Chi Jotoli' Tz'alama', pa taq tinaamit rixin: Chisec y Fray Bartolomé de las Casas. Nimatinaamit rixin K'iche': pa tinaamit rixin Ixcán.

2- Konob' Mekel **Akateka**, Chi Nab'ul.

Nimatinaamit rixin Chi Nab'ul, pa taq tinaamit rixin; Concepción Huísta, Nentón, San Miguel Acatán, San Rafael la Independencia, Jacaltenango, San Juan Ixcoy, k'in Santa Cruz Barrillas y San Sebastián Coatán.

Nimatinaamit rixin Xelaju' chi paam tinaamit rixin El Palmar.

3- Ama'l Tetz Xtxlimbi'l Tej Qayool **Awakateka**.

Nimatinaamit rixin Chi Nab'ul chi paam tinaamit rixin Aguacatán.

4- Kmon Ku'lb'il Yol Aj **Chalchitan**.

Nimatinaamit rixin Chi Nab'ul chi paam tinaamit rixin Aguacatán k'in Chiantla.

Nimatinaamit rixin K'iche' chi paam tinaamit rixin Cunén.

5- Morwa'r Ojroner **Ch'orti'**.

Nimatinaamit rixin Chi Ch'itko' chi paam tinaamit rixin Camotán, Jocotán, Olopa, San Juan Ermita k'in Quezaltepeque.

Nimatinaamit rixin Chi Q'osaya' chi paam tinaamit rixin La Unión.

6- Samakb'enal Sti'Heb'Chonhab' **Chuj**.

Nimatinaamit rixin Chi Nab'ul chi paam taq tinaamit rixin: Nentón, San Mateo Ixtatán, Santa Cruz Barrillas k'in San Sebastián Coatán.

7- Ukajil Xokt'an **Itza'**.

Nimatinaamit rixin Petén chi paam taq tinaamit rixin: Flores, La Libertad, San Andrés, San Benito, San José k'in San Francisco.

8- Tchusb'al Yolb'al Mayab' **Ixil**.

Nimatinaamit rixin K'iche' chi paam taq tinaamit rixin: Chajul, San Juan Cotzal, Nebaj, San Miguel Uspantán k'in Ixcán. Nimatinaamit rixin K'aqol Keej chi paam tinaamit rixin Patulul; Nimatinaamit rixin B'oko' chi paam tinaamit rixin San Miguel Pochuta.

9- **Kaqchikel** Cholchi'.

Nimatinaamit rixin B'oko' chi paam taq tinaamit rixin: Acatenango, Chimaltenango, El Tejar, Parramos, Patzicía, Patzún, San Andrés Itzapa, San José Poaquil, San Juan Comalapa, San Martín Jilotepeque, San Miguel Pochuta, San Pedro Yepocapa, Santa Apolonia, Santa Cruz Balanyá, Tecpán, Guatemala k'in Zaragoza.

Nimatinaamit rixin Chi Qajinaq Tz'alama' chi paam tinaamit rixin Granados k'in Santa Cruz el Chol.

Nimatinaamit rixin Chi B'ayk'iche' chi paam tinaamit rixin Santa Lucía Cotzumalguapa;

Nimatinaamit rixin Ruuk'u'x Iximuleew chi paam tinaamit rixin: Amatitlán, Guatemala, Chuarrancho, San Juan Sacatepéquez, San Pedro Ayampuc, San Pedro Sacatepéquez, San Raymundo k'in Villa Nueva.

Nimatinaamit rixin B'ulb'u'x Ya' chi paam tinaamit rixin: Jocotenango, Magdalena Milpas Altas, Pastores, San Antonio Aguas Calientes, Antigua Guatemala, San Bartolomé Milpas Altas, Alotenango, San Lucas Sacatepéquez, San Miguel Dueñas, Santa Catarina Barahona, Santa Lucía Milpas Altas, Santa María de Jesús, Santiago Sacatepequez, Santo Domingo Xenacoj k'in Sumpango.

Nimatinaamit rixin Tz'oloj Ya' chi paam tinaamit rixin: Concepción, Panajachel, San Andrés Semetabaj, San Antonio Palopo, San José Chacaya, San Juan La

Laguna, San Lucas Tolimán, San Marcos la Laguna, Santa Catarina Palopó, Santa Cruz la Laguna k'in Sololá.

Nimatinaamit rixin K'aqol Keej chi paam tinaamit rixin: San Antonio Suchitepéquez, San Juan Bautista, Patulul k'in Santa Bárbara.

10-**K'iche'** Mayab' Cholchi'.

Nimatinaamit rixin K'iche' chi paam tinaamit rixin: San Juan Cotzal, Chajul, Chicamán, Chiché, Santo Tomás Chichicastenango, Chinique, Cunén, Joyabaj, Pachalum, Patzité, Sacapulas, San Andrés Sajcabaja, San Antonio Ilotenango, San Bartolomé Jocotenango, San Miguel Uspantán, San Pedro Jocopilas, Santa Cruz del Quiché Nebaj, Zacualpa, Canillá k'in Ixcán.

Nimatinaamit rixin Chi Nab'ul chi paam taq tinaamit rixin: Aguacatán k'in Malacatancito.

Nimatinaamit rixin Xelaju' chi paam taq tinaamit rixin: Almolonga, Cantel, El Palmar, La Esperanza, Olinstepeque, Quetzaltenango, Salcá, San Carlos Sija, San Francisco La Unión, San Mateo, Sibilia k'in Zunil.

Nimatinaamit rixin Qaatee' Juyu' chi paam taq tinaamit rixin: San Antonio Sacatepéquez.

Nimatinaamit rixin Rejtal Uleew chi paam taq tinaamit rixin: Champerico, El Asintal, Nuevo San Carlos, Retalhuleu, San Andrés Villa Seca, San Felipe, San Martín Zapotitlán, San Sebastián k'in Santa Cruz Muluá.

Nimatinaamit rixin Tz'olaj Ya' chi paam taq tinaamit rixin: Concepción, Nahualá, San Juan La Laguna, Santa Catarina Ixtahuacán, Santa Clara La Laguna, Santa Lucía Uatlán, Santa María Visitación k'in Sololá.

Nimatinaamit rixin K'aqol Keej chi paam taq tinaamit rixin: Chicacao, Cuyotenango, Patulul, Pueblo Nuevo, Río Bravo, Mazatenango, Samayac, San Bernardino, San Francisco Zapotitlán, San Gabriel, San José El Idolo, San Lorenzo, San Miguel Panan, San Pablo Jocopilas, Santa Bárbara, Santo Domingo Suchitepéquez, Santo Tomás La Unión k'in Zunilito.

Nimatinaamit rixin Chi Maq'en Ya' chi paam taq tinaamit rixin: Momostenango, San Andrés Xecul, San Bartolo Aguas Calientes, San Cristobal Totonicapán, San Francisco El Alto, Santa Lucía La Reforma, Santa María Chiquimula k'in Totonicapán.

Nimatinaamit rixin B'oko' chi paam taq tinaamit rixin: Técpán Guatemala.

11- K'ulb'Il Yol **Mam**.

Nimatinaamit rixin Chi Nab'ul, pa taq tinaamit rixin: Aguacatán, Santa Cruz Barillas, Jacaltenago, Chiantla, Colotenango, Concepción Huísta, Cuilco, La Democracia, La Libertad, Malacatancito, San Antonio Huísta, San Gaspar Ixchil, San Idelfonso Ixtahuacán, San Juan Atitán, San Pedro Necta, San Rafael Petzal, San Sebastián Huehuetenango, Santa Ana Huísta, Santa Bárbara, Santiago Chimaltenango, Tectitán, Unión Cantinil y Todos Santos Cuchumatán.

Nimatinaamit rixin Xelaju', pa taq tinaamit rixin: Concepción Chiquirichapa, El Palmar, Flores Costa Cuca, Cabricán, Cajolá, Coatepeque, Colomba Costa Cuca, Génova Costa Cuca, Huitan, Palestina de Los Altos, Quetzaltenango, San Juan Ostuncalco, San Martín Sacatepequez y San Miguel Siguilá.

Nimatinaamit rixin Qaatee' Juyu', pa taq tinaamit rixin: Ayutla (Tecun Umán), Catarina, Comitancillo, Concepción Tutuapa, El Quetzal, San José El Rodeo, El Tumbador, Esquipulas Palo Gordo, La Reforma, Malacatán, Nuevo Progreso, Ocos, Pajapita, Rio Blanco, San Antonio Sacatepéquez, San Cristobal Cucho, San José Ojetenam, San Lorenzo, San Marcos, San Miguel Ixtahuacán, San

Pablo, San Pedro Sacatepéquez, San Rafael Pie de La Cuesta, Ixchiguán, Sibinal, Sipacapa, Tacana, Tajumulco y Tejutla. Departamento de Retalhuleu en los municipios de: El Asintal, Champerico, Nuevo San Carlos k'in San Martín Zapotitlán.

Nimatinaamit rixin K'iche', pa tinaamit rixin: Ixcán.

Nimatinaamit rixin Peten, pa tinaamit rixin: Sayaxche.

12- Much'kab'll T'an **Mopan**.

Nimatinaamit rixin Peten, pa taq tinaamit rixin: Poptún, San Luís, Santa Ana, Flores, San Benito, La Libertad, Sayaxche, Dolores k'in Melchor de Mencos.

13-Skonhob'Ab'xub'al **Jakalteka (Popti')**.

Nimatinaamit rixin Chi Nab'ul, pa taq tinaamit rixin: Concepción Huísta, Jacaltenango, La Democracia, Nentón, San Antonio Huísta, Santa Ana Huísta k'in la Unión Cantinil.

14-Qawinagel Q'orb'al **Poqomam**.

Nimatinaamit rixin Chi B'ayk'iche', pa tinaamit rixin: Palín.

Nimatinaamit rixin Ruuk'u'x Iximuleew, pa taq tinaamit rixin: Chinautla k'in Mixco.

Nimatinaamit rixin Chi Sanayii', pa taq tinaamit rixin: San Carlos Alzatate, San Luís Jilotepeque, San Pedro Pinula k'in Jalapa.

15-Molaab' Poqomchi' Q'orbal, **Poqomchi'**.

Nimatinaamit rixin Chi Jotoli' Tz'alama', pa taq tinaamit rixin: San Cristobal Verapaz, Santa Cruz Verapaz, Tactic, Tamahú, San Miguel Tucurú, Panzos, Chisec k'in La Tinta.

Nimatinaamit rixin Chi Qajinaq Tz'alama', pa tinaamit rixin: Purulhá.

Nimatinaamit rixin K'iche', pa taq tinaamit rixin: San Miguel Uspantán k'in Chicamán.

Nimatinaamit rixin Pa B'ukuleew, pa tinaamit rixin: El Estor.

16-Txolilal' Ti' **Q'anjob'al**.

Nimatinaamit rixin Chi Nab'ul, pa taq tinaamit rixin: San Juan Ixcoy, San Pedro Soloma, Santa Cruz Barillas, San Mateo Ixtatán k'in Santa Eulalia.

17- Xmolamil Aatinob'aal Maay **Q'eqchi'**.

Nimatinaamit rixin Chi Jotoli' Tz'alama', pa taq tinaamit rixin: Chahal, Chisec, Cobán, Fray Bartolomé de Las Casas, Lanquín, Panzós, La Tinta, Raxruhá, San Juan Chamelco, San Pedro Carcha, Santa María Cahabón, Senahú k'in San Miguel Tucurú.

Nimatinaamit rixin Peten, pa taq tinaamit rixin: La Libertad, Poptún, Flores, San Luís, San Benito, Melchor de Mencos, San José k'in Sayaxché.

Nimatinaamit rixin K'iche', pa taq tinaamit rixin: Ixcán, Chicamán k'in San Miguel Uspantán.

Nimatinaamit rixin Pa B'ukuleew, pa taq tinaamit rixin: El Estor, Livingston, Morales y Los Amates.

18- Tujaal Tzlij, **Sakapulteka**.

Nimatinaamit rixin K'iche', pa tinaamit rixin: Sacapulas.

19-Ch'olb'al Yolb'al **Sipakapense**.

Nimatinaamit rixin Qaatee' Juyu', pa tinaamit rixin: Sipacapa

20-K'ulb'il Yol B'a'aj, **Tektiteka**.

Nimatinaamit rixin Chi Nab'ul, pa taq tinaamit rixin: Cuilco k'in Tectitán.

21-Tz'utujil Tinaamitaal.

Nimatinaamit rixin Tz'olaj Ya'; pa tinaamit Xe' Kuku' Aab'aj, San Lucas Tolimán, Tok'or Juyu'/Batz'ib'al Juyu', Tz'unun Ya', Tz'uluj Juyu' k'in Tz'ikin Jaay.

Nimatinaamit rixin K'aqol Keej, pa tinaamit Chi Kokow, Ponom k'in San Antonio Suchitepéquez.

22- Jyol Tinmit Tz'unun Kab' **Uspanteka.**

Nimatinaamit rixin K'iche', pa taq tinaamit rixin: San Miguel Uspantán k'in Chicamán.

23- **Garifuna** Tinaamitaal.

Nimatinaamit rixin Pa B'ukuleew, pa taq tinaamit rixin: Puerto Barrios, Livingston, El Estor, Morales k'in Los Amates.

24- **Xinka** Tinaamitaal.

Nimatinaamit rixin Chi B'oniya', pa taq tinaamit rixin: Chiquimulilla, San Juan Tecuaco, Taxisco, Santa María Ixhuatán, Guazacapán k'in Nueva Santa Rosa.
Nimatinaamit rixin Chi Purya', pa tinaamit rixin: Yupiltepeque.

25-**Kaxlan Tzijob'al.**

Jaa ri' tzijob'al nb'aan chi paam ronojeel Iximuleew.

RUUKAAB' TUNUUJ II

RUKOOJIIK TZIJOB'AL NB'AJN CHI PAAM TINAAMIT IXIMULEEW

Ch'utatzijij |. Q'aaxan Tzijij k'in Ya'ooj rub'iixiik. Ja rub'eeyaal naa'ooj, k'amoj rii'iil, rucholajiil, rub'iixiik k'in nuk'uuneem rixin mookaaj Amaq', jar ee k'ooli pa ruuk'u'x tinaamit, pa ruuq'a' taq tinaamit k'in chapoon rumaal tinaamit ja tz'ijb'aan chi paam kaxlan tzijij k'in rajawaxiik nq'aaxax pa tzijob'al, ja K'ulb'il Yol Twitz Paxil nb'anowi ja q'aaxan tzijij xar wa ri' nuuya' rub'iixiik chi paam ja ruuq'a' taq tinaamit b'ar nb'aan nb'ajn wi' ja mayab' tzijob'al. Chi re q'aaxan tzijij k'in ya'ooj rub'iixiik chi paam tzijob'al Garifuna k'in tzijob'al Xinka, ja K'ulb'il Yol Twitz Paxil, nya'owi rub'eeyaal kuk'iin mookaaj ja nesaamaaj chi riij ja julee' tzijob'al le'.

Ch'utatzijij ·|. Kowiriisaaneem rixin rukoojiik ja tzijob'al nb'aan chi paam jar Iximuleew pa taq mookaaj amaq'. Ja jalajoxinaq taq Chituy k'in mookaaj rixin Amaq', nkeeb'an jun utz laj ilineem chi paam ja tinaamit b'ar neb'etzijon wi' pa tzijob'al kani' k'ooli chi paam ja Ch'utatzijij 4 rixin ja jun Rukowilal Tzijij ri'.

Chi re ja jun junaal mookaaj Saqamaq' nuunuk' ja rub'eeyaal iliineem pa taq kimookaaj chi nkooji ja Rucholb'al tzii rixiin ja ruchojq'ab'al tzijob'al nb'ajn pan Iximuleew k'in ja jun Rukowilal Tzii ri'.

Ch'utatzii :|. K'ulak'ut. Ja Chituy rixin K'ulak'ut rajawaxiik nuuya' k'in nuukoj na k'a ja rub'eeyaal k'utuuneem chi re nimaaneem, rub'iixiik, rub'ajniik k'in rukoojiik ja ronojeel tzijob'al amaq' jani' jun b'eey rixin ojtaqiineem, k'in nb'antaj k'a chi paam ja ronojeel Rupaaliib'aal Ajtiijaal Amaq' pa taq ruleewaal ja b'ar ntziiox wi' ja tzijob'al kani' nb'ij chi paam ja Ch'utatzii 4 rixin Rucholb'al tzii ri'.

Ch'utatzii :|. Rukoojiik ja tzijob'al amaq' pa taq ajtiijaal. Chi re nq'ijix riij ruuwach k'in nch'ak ta k'a ja ka'i' tzijob'al nb'ajni pa taq tinaamit (Kaxlan, Mayab', Garifuna k'in Xinka'), ja rupaaliib'aal rukoojiik tzijob'al amaq' pa taq tinaamit rixin ajtiijaal nchol k'a chi re julee' rub'eeyaal naa'ooj ri';

a) Ajtiijaal ja xa juun Tzijob'al Nkeeb'an chi Paam Tzijob'al rixin Iximuleew. Pa taq Ajtiijaal b'ar xa juun tzijob'al nb'aan wi' kani' chi re mayab', Garifuna, k'in Xinka, ja k'utuuneem pa tzijob'al nb'aan wi' ja nkitzijoos je'ee' jar ee ajtijoxeelaa', ja k'a kaxlan tzijob'al pan ejqaal nk'ut chi keewach k'in nkojtaqii na chi ka'i' tzijob'al.

b) Ajtiijaal ja Ka'i' Tzijob'al Nkeeb'an. Ja pa taq ajtiijaal b'ar ee k'o wi' winaqii' q'anij ee Mayab', Garifuna k'in Xinka jar ee ajtijoxeelaa' ja ri' tzijob'al nkeeb'an rixiin ja tinaamit k'in kaxlan, jar ojtaqiineem pan ajtiijaal nb'aani k'a julee' pa mayab' tzijob'al, Garifuna k'in Xinka k'in julee' nb'aani chi paam Kaxlan tzijob'al, chi utz junaam nkeeb'an chi re ja ka'i' tzijob'al le'.

c) Ajtiijaal Q'anij rixin Mayab', Garifuna k'in Xinka k'in netziji chi paam Kaxlan Tzijob'al. Pa taq ajtiijaal b'ar ee k'o wi' winaqii' q'anij ee Mayab', Garifuna k'in Xinka, jar ee ajtijoxeelaa' pa Kaxlan neb'etzijon wi' k'in jaa ri' kitzijob'al, ja k'utuuneem chi paam k'a tzijob'al nb'aani wi' ja nkitzijoos je'ee' k'in ja

Mayab' tzijob'al, Garifuna k'in Xinka nk'ut k'a chi keewach kani' ruukaab' tzijob'al nb'aani chi re k'in pan ejqaal nya' rub'eeyaal chi keewach k'in nkojtaqii na chi ka'i' tzijob'al.

d) Ajtiijaal rixin ronojeel Iximuleew. Ronojelaal rupaaliib'aal rupa'liib'aal, rub'eeyaal, Ojtaqiineem rixin Chituy Ajtiijaal nb'aani k'a jun nimaaneem chi re ja rub'eyoomaal tinaamit najb'eey, ruukaab' k'in roox tzijob'al nb'aani k'in ronojeel rupa'liib'aal ajtiijaal, ruuk'u'x tijooneem ja b'ar ntz'aat wi' chi re ja K'utuuj Naa'ooj Amaq'.

Ch'utatzii §. Ajilaaneem Tinaamit Ajtzijob'alii'. Ja Mookaaj Ajilaaneel Amaq' chi re k'u'xlaaneem rixin Ch'utatzii 22 rixin Ruchojq'ab'al Tzijob'al nb'ajn pan Iximuleew, nuub'an k'a jar ajilaaneem kixiin konojeel ja winaqii' Ajtzijob'aliil xar wa ri' nkek'am eel ja julee' naa'ooj ri':

- a) Ruleewaal b'ar nb'aan wi' ja tzijob'al amaq'.
- b) Ee jaru' winaqii' neetzijon chi paam ja tzijob'al.
- c) B'ar nkooj wi'.
- d) Ee jaru' winaqii' kojtaq netz'ijb'ani k'in nesik'ini ja tzijob'al.
- e) Ee jaru' winaqii' netzijon chi paam ja tzijob'al kani' ruukaab' kitzijob'al nkeeb'an chi re k'in b'ar ee pejtinaq wi' je'ee'.
- f) Tzaqooneem rixin ja mayab' taq tzijob'al pa taq tinaamit.
- g) Jun tzijob'al pa taq mayab' tzijob'al ja k'ooli pa taq tinaamit.
- h) Ka'i' tzijob'al chi paam mayab' tzijob'al k'in kaxlan tzijob'al.
- i) Ee Aj Mayab' ajtzijob'alii' chi re ka'i' tzijob'al owi kojtaq chik julee' tzijob'al.

Ch'utatzii §. Ya'ooj Rejtalil Wuuj.

Ja K'ulb'il Yol Twitz Paxil toq nk'utux jun utziil chi re rumaal jun winaq, nuuya' na k'a ja rub'eeyaal rutz'ijb'axiik rixin ronojeel mayab' tzijob'al.

Jar ee pa'l chi rii aawa', kijqale'm k'a nkeeya' eel ja rub'iixiik k'in k'ooli ja rukowil chii'aaj chi re ja rub'eeyaal rutz'ijb'axiik rixin ronojeel mayab' tzijob'al.

Ch'utatzii :||. Kejtalil winaqii'.

Ja kejtaliil winaqii' k'ooli chi paam Ch'utatzii 10 rixin ja Ruchojq'ab'al Tzijob'al nb'ajn pan Iximuleew, nkek'am eel na k'a jun rejtaliil wuuj kixiin konojeel winaqii' chaqajaa' chi paam ja Kematz'ijb', nya' na k'a chi paam ja b'ar k'o wi' okeem rixin iliineem owi pa taq okeb'al saq rixin ja mookaaj.

Ch'utatzii :||. Tzijob'al ja k'o pa Ruk'ayeewaliil.

Ja Mookaaj rixin Amaq' ja k'o kina'oojiil chi rii ja mayab' tzijob'al nkeeb'an k'a sakiineem, ya'ooj rub'eeyaal, rub'iixiik k'in rusamajixiik rixin ja tzijob'al kuk'iin winaqii' k'o kinaa'ooj chi rii k'in rumaal chi k'o ruk'ayeewaliil ruk'aan ja tzijob'al, nq'ijix k'a rii ruuwach ja tzijob'al, kani' chi re rub'eeyaal rutz'ijb'axiik keeri' chaqajaa' nto'loxi rumaal ja siwaan tinaamit nb'aani nimaq'ii rixin ja b'ajnikiil chi nmelox to rii ruuwach ja tzijob'al, nya' ruchoq'aq'iil k'in nsamajixi.

Ch'utatzii :||. Ojtaqin Wachiil k'in K'amoj Rii'iil rixin ja Tzijob'al.

Jar ojtaqin wachiil rixin jun tzijob'al k'ooli ja ruub'ii', choltz'ijb' k'in ruxoraliil, jaa wa' ojtaqin wachiil nya' k'a chi re jun tzijob'al k'o kajk'al rutzijoxiik ruk'iin jun tzijob'al chik.

Ja k'amoj rii'iil ruk'iin jun tzijob'al chik tib'ij tziij xa juun nuub'an ruk'in jun tzijob'al chik k'in nkeekoj xa jun choltz'ijb' k'in jun ruub'ii'.

Ja ya'ooj rukowilal chii'aaj k'o chi paam Ch'utatzii 24 rixin Ruchojq'ab'al Tzijob'al nb'ajn pan Iximuleew, nk'utux k'a kumaal ja Rukowilal Samajeel Amaq' chi re K'ulb'il Yol Twitz Paxil, chi nya'i jun ojtaqin wachiil chi re jun tzijob'al chik k'in nya'i jun Rukowilal Chii'aaj.

Ch'utatzii :||. Ojtaqiineem k'in Rub'eeyaal ja Tzijob'al. Ja K'ulb'il Yol Twitz Paxil k'in julee' chik mookaaj ja k'o kina'oojiil chi re tzijob'al utz k'a nkeeya' iliineem chi ke' julee' chik mookaaj chi nkeeya' jun ojtaqiineem chi ke' jar ee Ajsamajeelaa'.

Ja K'ulb'il Yol Twitz Paxil nuuya' na rub'iixiik chi ke' ja ruuq'a' raqan chi re ronojeel naa'ooj rixin Tzijob'al Tinaamit k'in ruxoraliil b'ar ee k'o wi' chi neeya'i jun ojtaqiineem chi ke'.

Ch'utatzij |||. Rukoojiik. Jaa wa' Rukowil Tzij Ri' nuumaj eel k'a saamaaj chi paam waqxaqii' q'iij ja toq xtiq'alajisaxi chi paam Wuuj rixin Q'alajisan Kowilaj Na'ooj Naa'ooj.

Q'iij ja xq'axi chi paam Rokowilal Samajeel Amaq' :| / | / | 0 :

Q'iij ja xq'alajisaxi chi paam Wuuj rixin Q'alajisan Kowilaj Naa'ooj: • •| / | / | 0 :

Utz chik Nkoji: • •| / | / | 0 :

ANEXO

TZIJOB'AL NB'AJN CHI PAAM TINAAMIT IXIMULEEW

Comunidades Lingüísticas a Nivel Nacional

No.	COMUNIDADES LINGÜÍSTICAS EN SUS PROPIOS IDIOMAS	EN ESPAÑOL
01	Komoon Ch'a' teem Achi .	Comunidad Lingüística Achi .
02	Konob' Mekel Akateka , Chinab'ul.	Comunidad Lingüística Akateka .
03	Ama'l Tetz Xtxlimbi'l Tej Qayool Awakateka .	Comunidad Lingüística Awakateka .
04	Kmon Ku'lb'il Yol Aj Chalchitan .	Comunidad Lingüística Chalchiteka
05	Morwa'r Ojroner Ch'orti'	Comunidad Lingüística Ch'orti'
06	Samakb'enal Sti'Heb'Chonhab' Chuj	Comunidad Lingüística Chuj
07	Ukajil Xokt'an Itza'	Comunidad Lingüística Itza'
08	Tchusb'al Yolb'al Mayab' Ixil	Comunidad Lingüística Ixil
09	Kaqchikel Cholchi'	Comunidad Lingüística Kaqchikel
10	K'iche' Mayab' Cholchi'	Comunidad Lingüística K'iche'
11	K'ulb'il Yol Mam	Comunidad Lingüística Mam
12	Much'kab'il T'an Mopan	Comunidad Lingüística Mopan
13	Skonhob'Ab'xub'al Jakalteka/Popti' .	Comunidad Lingüística Jakalteka/Popti'
14	Qawinagel Q'orb'al Poqomam	Comunidad Lingüística Poqomam
15	Molaab' Poqomchi' Q'orbal, Poqomchi'	Comunidad Lingüística Poqomchi'
16	Txolilal' TI' Q'anjob'al	Comunidad Lingüística Q'anjob'al
17	Xmolamil Aatinob'aal Maay Q'eqchi'	Comunidad Lingüística Q'eqchi'
18	Tujaal Tzlij, Sakapulteka	Comunidad Lingüística Sakapulteka
19	Ch'olb'al Yolb'al Sipakapense	Comunidad Lingüística Sipakapense
20	K'ulb'il Yol B'a'aj, Tektiteka	Comunidad Lingüística Tektiteka
21	Tz'utujil Tinaamitaal	Comunidad Lingüística Tz'utujil
22	Jyol Tinmit Tz'unun Kab' Uspanteka	Comunidad Lingüística Uspanteka
Julee' chik ja tzijob'al nb'aani/ otros idiomas.		
23	Garífuna Tzijob'al	Comunidad Lingüística Garífuna
24	Xinka Tzijob'al	Comunidad Lingüística Xinka
25	Kaxlan Tzijob'al	Idioma Español

NEOLOGISMOS

A

Ajilaaneem: Censo

Ajpoopaa' Amaq': Congreso de la República

Amaq'il Iximuleew: Congreso de la república de Guatemala

Amaq'ixeel: Cabecera

Ch

Chituy Ajtij: Ministerio de Educación

Chituy Bajnikiil k'in Ejtz'aneem: Ministerio de Cultura y Deportes

Chituy Ajq'etatzij: Ministerio de Gobernación

Cholk'asleemaal rixin Iximuleew: Constitución de la República de Guatemala

Chupiik Ruuwach: Derogatoria

CH'

Ch'utatzij: Artículo

K

Kajlaxiik Winaqii': estadísticas

K'

K'utuuj Naa'ooj Amaq': Curriculum Nacional Base

K'aak'a Rub'ajniik: Actualizar

K'u'xulaaneem: Responsabilidad

M

Mookaaj Ajilaaneel Amaq': Instituto Nacional de Estadística

Mookaaj Amaq' rixin Ajilaaneem: Instituto Nacional de Estadística

Molajaay: Barrio

N

Nimatinaamit: Departamentos

Nimarutzijoxiik: Disposiciones Generales

Nimaaneem: Respeto

Nimamolajaay: Colonia

O

Ojtaqin Wachiil: Reconocer

Okeb'al Saq: Ventanilla

P

Parajaal Tinaamit: Cantón

Q'

Q'a'xeem: Transitorias

Q'e'lab'eey: Calle

R

Rejtalil B'ii'aaj: Registros

Rixikin Tinaamit: Caserío

Rukowilal Samajeel Amaq': Congreso de la Republica

Rutzijoxiik: Promoción:

Ruchojq'ab'al Tzijob'al 19-2003

Rucholb'al: Reglamento

Rukowilal: Acuerdo

Rukowilal Champomal Ajilab'al: Acuerdo Gubernativo Número

Rukowil chii'aaj: Derecho

Rukowil Samajel Amaq': Organismo ejecutivo

Rub'eeyaal Tziiij: Ley

Rub'eeyaal Tziiij K'o pa Ruuq'a' Tinaamit: Ley General de Descentralización

Ruuk'u'x Tinaamit: Ciudad

Ruuq'a' Tinaamit: Aldea

Rukowilal Tziiij: Decreto

Rucholb'al Tziiij Rixiin ja Ruchojq'ab'al Tzijob'al nb'ajñ pan Iximuleew: Reglamento de la Ley de Idiomas Nacionales

S

Samajiil Na'ojil: objeto

Saqaset: Zona

Saqamaq': estado

T

Tanaaj: Título

Tunuuj: Capítulo

W

Wuuj rixin Q'alajisan Kowilaj Naa'ooj: Diario de Centro América

**REVISORES Y VALIDADORES 2021 - LEY DE IDIOMAS NACIONALES-
DECRETO 19-2003 Y SU REGLAMENTO - VERSIÓN IDIOMA MAYA
TZ'UTUJIL**

No.	Nomina de validadores	Municipio Tz'utujil	Primer taller	Segundo taller
01	David Abraham Cotzal Barán	Santiago Atitlán	X	X
02	Diego Manasés Ujpan Petzey	San Pablo La Laguna	X	X
03	Pedro Culum Culum	San Pablo La Laguna	X	X
04	Felipe Tuy Navichoc	San Pedro La Laguna	X	
05	Dolores Quiejú Pablo	Santiago Atitlán	X	X
06	Mario Méndez González	San Pedro La Laguna	X	X
07	Juana Pop Quiejú de Ixbalán	Santiago Atitlán	X	X
08	Rudy Pascual Petzey Ujpán	San Pablo La Laguna	X	X
09	Felipe Abraham Ixbalán Lacan	Santiago Atitlán	X	X
10	Edy Noé Culum Ujpan	San Pablo La Laguna	X	X
11	Abraham Alberto Cosigua Mejia	Santiago Atitlán	X	-
12	Arnoldo Jesús Sicay Mendoza	San Pedro La Laguna	X	-
13	Celeste Catarina Morales Cruz	San Pedro La Laguna	X	-
14	María Concepción Lacán Yojcom de Quiacaín	Chicacao, Suchitepéquez	X	X
15	Thelma Albertina Sicay Mendoza de Ixtamer	San Juan La Laguna	X	X
16	Salvador Elias Ixbalán Lacán	Santiago Atitlán	X	X

17	Verónica Cecilia Navichoc Méndez	San Pedro La Laguna	X	-
18	Estela Tzamol Cortez de Asunción	San Pedro La Laguna	X	X
19	Antonio Baldomero González Quiacain	San Pedro La Laguna	X	X
20	María Navichoc Hernández De Méndez	San Juan La Laguna	X	X
21	Diego Méndez Hernández	San Juan La Laguna	X	X
22	Melchora María Dolores Méndez Navichoc	San Juan La Laguna	X	X
23	Rosario Toc Cortez	San Pedro La Laguna	X	-
24	Gaspar Ixcaya Ratzam	San Pablo La Laguna	X	X
25	Salvador Tzina Reanda	Santiago Atitlán	-	X
26	Juana Cumes Criado	San Pedro La Laguna	-	X
27	María Aracely Quiacaín González	San Pedro La Laguna	-	X
28	Satera Alejandra Cox Och	Chicacao, Suchitepéquez	-	X
29	María Elena de los Angeles Tziná Ajtzip	Santiago Atitlán	-	X

BIBLIOGRAFIA

- Academia de Lenguas Mayas de Guatemala-Comunidad Lingüística Tz'utujil. (2007). ***Gramática Normativa Tz'utujil***. Guatemala.
- Academia de Lenguas Mayas de Guatemala-Comunidad Lingüística Tz'utujil. (1997). ***Neologismos en Tz'utujil-K'aak' Tz'ij pa Tz'utujil***. Guatemala.
- Academia de Lenguas Mayas de Guatemala-Comunidad Lingüística Tz'utujil. (2013). ***Cholb'al Tz'ij pa Tz'utujil-Vocabulario Tz'utujil***. Guatemala.
- Academia de Lenguas Mayas de Guatemala-Comunidad Lingüística Tz'utujil. (2013). ***Kumatziij pa Tz'utujil Tz'ij- Nivel Inicial L2***. Guatemala.
- Academia de Lenguas Mayas de Guatemala, (2018). ***Ley de Idiomas Nacionales- Decreto 19-2003 y su Reglamento***, versión Castellano y Reglamento de la Ley de idiomas nacionales versión; Mam, K'iche', Kaqchikel y Q'eqchi'.